

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

**«ЎЗБЕК ДАВЛАТЧИЛИГИ ТАРИХИ:
МУАММО ВА ИЗЛАНИШЛАР»
МАВЗУСИДАГИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ МИҚЁСИДАГИ
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

БОБОЁРОВ Ғ. Турк хоқонлигининг ташкил топиши арафасида Марказий Осиёда этносиёсий ҳолат	69
ШАРИПОВА Ш. Илк ўрта асрларда Фарғона моддий маданиятининг ўзига хос жиҳатлари	73
МУМИНОВА Д. Чочнинг илк ўрта асрлар ўзбек давлатчилиги тарихида тугли ўрни	75
БУЛАТОВ С. С., МАНСУРОВ Ў. Н., ШАБАРАТОВ П. П. Темурийлар даври меморий ёдгорликлардаги битикларнинг фалсафий талқини	76
ЮЛДАШЕВ Б. Э. Бошқарувда сохибқирон яратган пойдевор	78
ШОЁҚУБОВ Ш. Илк ўрта ўрта асрлар суғд маҳкамачилик тизимида Панч мулкининг тугган ўрни	82
ЗОКИРОВ Ш. Ш. Суғд мактубот жанри ёзма ёдгорликларининг Марказий Осиё халқлари тарихи учун манбавий аҳамияти	85
ЭРНАЗАРОВ Ш. Э. Алишер Навоий асарларида давлат бошқаруви ғоялари	87
ШАРИФХОДЖАЕВА М. О. Темурийлар даврида маданият, адабиёт ва санъат	89
ХИДИРОВ Х. Давлатчилик тарихимиз ривожидида термиз дарё дорнининг аҳамияти	92
ЮНУСОВА Х. Э. Мустақиллик арафасида Ўзбекистоннинг ижтимоий – иқтисодий янгиланиши тарихи ҳақида баъзи мулоҳазалар	95
ИШАНХОДЖАЕВА З. Р. Псевдонациональная государственность и вопросы народного образования.	99
ҚОСИМОВ Э., ШОДИЕВ С. Ўзбекистонда советлар юритган тоталитар тузум сиёсати оқибатлари	101
МУЛЛАДЖАНОВА Р. А., ЙЎЛДАШЕВ Э. Қўқон хонлиги давлатчилиги тарихида суғориш тизими	103
ЕРМЕТОВ А. А. Туркистонда совет давлат бошқарувининг хусусиятлари (1917-1925 йиллар)	105
САИДОВ Ш. Хива хонлигининг ағдалиши: уйдирма ва ҳақиқат	109
ХАЙДАРОВ М. М. Жадиждларнинг миллий давлатчиликни тиклаш ҳақидаги ғоялари ва амалий фаолияти	112
БУРИЕВА Х. А. К истории административных органов города Ташкента	117
ОЧИЛДИЕВ Ф. Б. XIX-XX аср бошларида шарқий бухоро бекликларидаги маъмурий бошқарув тизим.	120
ЭШЧАНОВ А., ЭШМУРАТОВ Ж., ПАЛВАНОВ А. Некоторые аспекты процесса развития государственности Узбекистана	123
ПУСТОВАЯ Е. С. Денежные системы среднеазиатских государств в середине XIX века	127
МАРАДЖАНОВА Ф. Э. Узбекская государственность в годы правления Абдулла-хана II Шейбанида	129
САИДОВА Г. Ш. Ўзбекистон ҳукуматининг иккинчи жаҳон уруш ногиронларига инсонпарварлик ёрдамининг ташкил этилиши	132

ИСКАНДАРОВ Ш. Ўзбекистондаги арабларнинг хўжалик ҳаётига янги технология ва инновацияларни таъсир	133
ХОЛМЕТОВА Р. Б. XVI асрда хива хонлиги сиёсий-тарихий географияси	135
ГУЛБОЕВ Н. XVIII аср охири – XX аср бошларида хива хонлигидаги ҳарбий иш тарихидан	137
БОБОЖОНОВ И. Тошкентни чор Россияси томонидан босиб олинишининг тарихий манбаларда акс эттирилиши	141
МЎМИНОВ А. З. Аҳмад Донишнинг элчилик фаолияти	144
АКБАЕВА З. XX аср бошларида Туркистонда давлат бошқаруви ва унда улка мусулмонлар бюроси фаолияти (1917-1918 йй.)	147
МИРЗАХАМДАМОВА Д. XX аср 50-60 йилларида Ўзбекистонда саноат тармоғи шаклланиши ҳақида баъзи мулоҳазалар	150
АҲМЕДОВ Ж. З. XX асрда Фарғона водийси тарихий-маданий обидаларига муносабат	153
ТАНГРИБЕРГАНОВ Т. Ўзбекистонда совет давлатининг миллий маданиятга муносабати ҳақида баъзи мулоҳазалар	155
САИДОВА М. XX аср 80 – йиллари Ўзбекистонда “пахта иши” катагонлари ва унинг оқибатлари	157
УСМОНОВА М. Мустабид тузум даврида Туркистон мактаблари ҳаёти	160
ХОРОДУРОВА В. А. Отрывки из истории Туркестанского легиона	161
ЗАХИДОВА С. А. Бухоронинг вассаллик даври ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги баъзи жонланиш майллари масаласига доир	163
ҚУВВАТОВ Н. Б. Ўтиш даврида Ўзбекистон сиёсий ҳаётидаги туб ислохотлар: «инсон-жамият-давлат» муносабатларининг қарор топиши	166
ТЎРАЕВ С. Р. Мустақиллик йилларида миллий давлатчилигимиз қурилишини ўрганиш	170
ХОЛИҚОВ Э., СОБИРОВА М. Мамлакатимизнинг миллий кадрлар тайёрлашдаги сиёсатининг халқаро эътирофи	172
МУЛЛАДЖАНОВА Р. А. Ўзбекистоннинг давлат бошқаруви тизимини ўрта махсус таълим тизимида ўқитиш	174
РАСУЛОВА Н. XX асрнинг 80—90-йилларида Ўзбекистонда фаолият юритган жамоат бирлашмалари ва партиялар	178
ТАДЖИБАЕВА А., ТУХТАЕВА Ю. Роль судебной власти в Узбекистане ..	181
ИСМАТУЛЛАЕВ Ф. О. Ўзбекистон республикаси ташқи сиёсатида Европа Иттифоқининг ўрни	184
СИДДИҚОВ Р. Б. Давлатчиликни мустаҳкамлашда кадрлар тайёрлаш тизимининг аҳамияти	187
ҚОЛҚАНОВ Н.Т. Ёшларнинг эртанги кунга ишончи бизнинг энг катта ютугимиздир	190
ХЎЖАМОВ М., САЙДАМОВ Б. Мустақил Ўзбекистон меъморчилиги миллий давлатчилик ривожининг янги палласида	193
ИСМАТУЛЛАЕВ Ф. О., БОБОҚУЛОВ А. Парламент соҳасидаги халқаро ҳамкорлик	195

ЎЗБЕКИСТОН ХУКУМАТИНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШ НОГИРОНЛАРИГА ИНСОНПАРВАРЛИК ЁРДАМИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

Саидова Г. Ш – ТДПУ стажёр-тадқиқотчи-изланувчи

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонда ижтимоий муаммолар янада кескинлашди. Тоталитар мустамлака тузуми сиёсати келтириб чиқарган қийинчиликлар ўзбек халқи сабр тоқати ва матонатини яна бир бор синовдан ўтказди. Ота-боболаримиз нафақат фронтга кетган ватандошларини, балки уруш ҳаракатлари давом этаётган ҳудудлардан Ўзбекистонга кўчириб келтирилган аҳолини иссиқ кийим, озиқ-овқат, уй-жой, кийим-кечак ва бошқа барча зарур буюмлар билан таъминлашни ўзларининг муқаддас бурчи деб билганлар. Уруш аҳоли ўртасида ижтимоий ҳимояга муҳтожлар сонини ниҳоятда кўпайишига олиб келди. Жангоҳлардан минглаб аскарлар ногирон бўлиб қайтишди. Бундан ташқари ҳаддан зиёд оғир меҳнат шароитлари, қархоналарда, далаларда, меҳнат ҳафвсизлик қондаларга амал қилмаслик натижасида тинч аҳоли ўртасида ҳам ногиронлар кўпайди.

Урушнинг илк кунлариданок ногиронларга ҳар томонлама ёрдам бериш ўзбек халқининг асосий ишларидан бирига айланди. Республикада 1942 йил 6 майда “Уруш ногиронларини ишга жойлаштириш” ҳақида махсус қарорнинг чиқарилиши, бу соҳадаги фаолиятни янада жадаллаштиришига олиб келди¹. Энг муҳими даволаниш жойларида чиққан заҳоти, ногиронларнинг иш жойлари аниқ, қаътий белгилаб қўйиладиган бўлди. Шуниси эътиборлики, иш билан таъминлаш мақсадида жойларда кечки ўқиш курслари очилди. Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Қўқон ва Андижон вилоятларида уруш ногиронлари ишга жойлаштирилгунда қадар яшашлари учун ётоқхоналар ташкил этилди². Ётоқхоналарда яшаш ва овқатланиш бепул бўлган. Уруш ногиронларини ўқитиш даволаниш жойларида ҳам олиб борилди. Бу эса ўз самарасини берди. Мазкур жараён шифокорларнинг кузатуви остида амалга оширилди.

Ногиронларнинг жуда кўпчилиги ўқув курсларни муваффақиятли тамомлаб, бу ҳақда тегишли ҳужжатларга эга бўлганлар. Шунингдек, 1942 йилда ўқишларга жалб қилинган ногиронлардан 4167 киши махсус тузилган ҳайбат текширувидан ўтиб мутахассислик бўйича дипломларга эга бўлдилар³. 1943 йилга келиб Ўзбекистонда ўқув курсларида 8 мингдан ортиқ киши ўқитилди ва соҳалари бўйича ишларга жойлаштирилди. Ишлаш қобилиятини бутунлай йўқотган ногиронларнинг яшашлари учун ногиронлар уйи ва интернатлар ташкил этилди. Шу йиллари республикада 1100 ўринли 11 та интернат ва 1800 кишилик 19 та ногиронлар уйлари фаолият олиб борган⁴.

¹ Узбекская ССР в годы великой отечественной войны. Том I. – Т., Фан, 1981. – С. 303.

² Узбекская ССР в годы великой отечественной войны. Том I. – Т., Фан, 1981. – С. 303.

³ “Правда Востока”, 1942 г., 18 июля.

⁴ Узбекская ССР в годы великой отечественной войны. Том II. – Т., Фан, 1983. – С. 204.

Уруш ногиронларига ёрдам бериш учун турли ҳайрия жамғармалари ташкил этилди. Шу билан баргаликда моддий қўллаб-қувватлаш мақсадида нафақалар жорий қилинди. Масалан, 1943 йилнинг ўзидаёқ уруш ногиронларига республикада 68 млн. руб нафақа ва ёрдам пуллари тўланган.

Ўзбек халқининг мустақилликка эришишида 1941-1945 йилларда фашизмга қарши курашган ва ғалаба қозонган ота-боболаримизнинг хизматлари бекиёсдир, чунки бу ғалабасиз 1991 йил 31 августда эълон қилинган Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини тасаввур қилиш кийин. Шунини эътиборга олган Ўзбекистоннинг ҳозирги раҳбарияти иккинчи жаҳон уруши йилларида фронтда жанг қилган ва фронт орқасида меҳнат қилган фахрийларимизни ҳар томонлама қўллаб қувватлаш билан боғлиқ ижтимоий химоя тизими яратилган. Ҳозирги кунда иккинчи жаҳон уруши йилларида фашизмга қарши курашган 108281 уруш қатнашчилари ҳисобга олинган. Улардан 60452 киши уруш ногиронлари бўлиб, 12347 киши I гуруҳ, 46084 киши II гуруҳ ва 2021 – III гуруҳ ногиронларидир².

Ҳукуматимиз қарори билан Мустақиллик йилларида фашизмга қарши курашган 1621 кишига уй-жой ва 1486 кишига эса қўшимча томорқалар ажратилди. ер участкалари ажратилди. 4706 уруш ногиронларининг хонадонлари таъмирланди ва 7172 тасининг уйларига телефон алоқаси бепул ўрнатиб берилди. Ҳаракат воситаларига мухтож бўлган 785 уруш ногиронига суялма аравача, 59118 нафар уруш ногирони эса протез-ортопедик воситалар билан таъминландилар³.

Давлат пенсия қонунчилигида уруш қатнашчилари ва ногиронларига алоҳида имтиёзлар белгиланиб келинмоқда. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 11 майдаги 249-сонли қарори билан уруш ногиронларига тенглаштирилган шахслар доираси кенгайтирилди ва уларнинг нафақаларига қонунда белгиланган қўшимча имтиёзлар тайинланганидан бўлди.

Хулоса ўрнида шунини айтиш жоиз-ки, бизнинг ватандошларимиз нафақат фронтда, балки фронт ортидаги кўрсатган жасоратлари, инсонийлик ёрдамлари, ғамхўрликларини сўз билан таърифлаб, қалам билан ёзиш жуда мушкул, зеро у даврнинг қийинчиликларига мардондор турган ҳолда енгиб ўтганликларини айтмасдан иложимиз йўқ.

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ АРАБЛАРИНИНГ ХЎЖАЛИК ҲАЁТИГА АНГИ ТЕХНОЛОГИЯ ВА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ТАЪСИР

Искандаров Ш – ТДПУ стажёр-тадқиқотчи-изланувчи

Инсоният пайдо бўлгандан бери узок тарихий давр мобайнида турли табиий-географик жиҳатлар таъсирида ҳар бир халқининг ўзига хос локал хусусиятлари кўпроқ сақланиб келганлиги билан ажралиб туради.

¹ Ўша жойда.

² Фашизм устудан қозонилган ғалабага Ўзбекистоннинг қўшган ҳиссаси. 1941-1945. –Т.: “Фан”, 1996. – Б. 184.

³ Ўша жойда.

Ўзбекистонда яшайтган арабларнинг ҳозирги кундаги турмуш-тарзи ва ҳўжалиги хақида муайян тасавурлар ҳосил қилиш ва бу соҳада рўй берайтган ўзгаришлар муайян бир даврини ўзи ичига олади. Чунки Ўзбекистонда истиқомат қилиб келайтган арабларнинг ҳўжалик фаолиятида ХХ асрнинг ўрталаридан туб ўзгаришлар даври бўлди, деб таъкидлаш ўринлидир.

Илмий тадқиқотимиз натижасида Ўзбекистонда ўшовчи арабларнинг турмуш-тарзида ўзига хос ўзгаришлар ҳамда технологияларнинг кириб келиши натижасида юз берди. Қадимдан давом этиб келайтган чорвачилик ҳўжалиги арабларнинг турмуш-тарзида ўзига хос муҳим бир жиҳатдир. ХХ асрнинг ўрталаридан бошлаб, арабларнинг ҳўжалик фаолиятида янги инновацион технологияларнинг кириб келиши деҳқончилик билан шуғулланиш жараёнини тезлаштирди. Жумладан, Миришқор тумани Жейнов кишлоғида суғориш тармоқларига ариқ, каналларнинг қазилиш туфайли турмуш-тарзида туб ўзгаришлар содир бўлди. Айни шу кунларда дала бошқарувини қўлга олган фермерлик фаолияти кенг ёйилган.

Тупланган материаллар, ахборотчиларимиз томонидан айтиб утилишича, янги технологиянинг кириб келиши натижасида, ҳосилдорлик бир неча баробарга ўсган. Ўзбекистон арабларининг турмуш-тарзида ўзгаришлар жараёни, янги технологияларнинг кириб келиши, аҳоли меҳнат фаолиятини энгиллаштирди. Ўзбекистон ҳудудига уч оёқли ХТЗ тракторларнинг кириб келиши 1940 йиллардан бошлади¹. Тракторларнинг, кириб келиши ҳосилдорликни оширган².

Собиқ советлар даврида эса бутун Ўзбекистоннинг пахта хом ашёси базасига айлантирилиши натижасида кўплаб янги жойлар ўзлаштиришиб, пахтазорларга айлантирилиши, пахтани етиштирувчи ва йиғиб олувчи “меҳнаткашлар” га бўлган эҳтиёж республикадаги бошқа маҳаллий халқлар қатори арабларнинг ҳам ҳўжалик машғулотлари ва турмуш тарзининг ўзгаришига олиб келган. Жумладан, янги ўзлаштирилган ерларга кўчирилган аҳоли орасида араблар ҳам кўпчиликини ташкил этиб, бу ҳолат уларнинг ҳўжалик ҳаётига, хусусан, касб-корига таъсир кўрсатган³. Ишлаб чиқаришда қўл меҳнатининг улуши билан бир қаторда саноат тармоғида асосий ишлар 40-70% ни ташкил қилди⁴.

ХХ асрда Ўзбекистон арабларининг ўзига хос локал хусусият бу устачилик ва уйлар қурилиши, тегирмон ва жувоз қурилишлар кенгрок тарқала бошлади. Меҳнат қуроллар омор, ўрок, болта, каби анжомлар билан бир қаторда янги технологияларнинг кириб келиш натижасида ерларнинг ўзлаштиришга кенгрок эътибор қаратилди⁵. Ўзбекистон ҳудудида истиқомат

¹ Дала ёзувлари Қашқадарё вилояти Миришқор тумани Жейнов кишлоғи Папжисов Ниёзимухаммад 05.07.2011 йил.

² Дала ёзувлари Сурхандарё вилояти Денов тумани Боғдод маҳалласи Туралов Даврон 18.08.2011. // Қашқадарё вилояти Косон тумани Бобазарипов Зокир 22.07.2011 йил.

³ Саидов М. Раъшанов П. Жейнов тарихи. – Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 1996. 193-206-бетлар

⁴ Ўз. Рес. ПДА фонд-58 руйҳат-22 йиғма жилд 918 ыарак-29.

⁵ Дала ёзувлари Қашқадарё вилояти Косон тумани (Пуллати кишлоғи) дан Зикрилла Охун. 22.07.2011.

йил.

килиб келаётган арабларнинг турмуш-тарзида анъанавийликдан воз кечилиб замонавийликка ўта бошлади. Қашқадарё шароитида араблар суғорма деҳқончилик, лалмикорлик об-ҳавога қараб деҳқончилик қилади. Хўжалик деҳқончилик, чорвачилик маҳсудузлиқ, чопончилик, этикдўзлиқ каби халқ хунармандчилиги билан шўғлланиб келишган.

Навоий вилоятидаги араблар истиқомат қиладиган қишлоқларни ҳам табиий-географик хусусияти ва аҳоли машғулотларги қараб асосан уч гуруҳга бўлиш мумкин¹. Мустақиллик йилларидаги арабларнинг турмуш-тарзи ва хўжалигида моддий аҳволи иқтисодий жиҳатдан тобора яхшиланиб бормоқда.

Шундай қилиб, минтақа аҳолисининг анъанавий, урф-одатлари, турмуш-тарзида трансформацион ва инновацион технологияларнинг кириб келиш билан ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётида ўзгаришларга олиб келди.

XVI АСРДА ХИВА ХОНЛИГИ СИЁСИЙ-ТАРИХИЙ ГЕОГРАФИЯСИ

Холметова Р. Б – ЎзМУ стажер-тадқиқотчи-изланувчи

Хоразм воҳаси Мовароуннаҳр ўлкаларидан сувсиз чўллар билан ажралиб турар эди. Шу сабабли қадимданок вужудга келган савдо йўллари унинг манфаатларини Волгабўйи ҳамда Каспийорти мамлакатларига қаратган. Хоразм теварагида кўчманчилик билан ҳаёт кечирган кўп сонли туркман қабиалари катта ҳарбий куч бўлиб, ундан ҳар вақт кўшниларга қарши курашда фойдаланиш мумкин бўлган. Ана шу шароитлар Хоразмнинг эрта ажралиб, унда мустақил хонлик ташкил топишига олиб келди.

Хоразм XVI аср бошларида дастлаб Шайбонийхон, кейин Шоҳ Исмоил гомонидан босиб олинди. Эрон ҳукмдори Хоразмнинг Хива ва Ҳазорасп, Урганч, Вазир шаҳарларига учта ноиб жўнатди. Халқ шиа мазҳабидаги қизилбошлардан кутулиш мақсадида “жиҳод” эълон қилиб, Вазир қозиси Умар бошчилигида машҳур хонадон вакили Сайид Ота авлодидан бўлган Сайид Ҳисомиддин қаттол тавсияси билан Дашти Қипчоқдан Шайбон Берка султон ўғиллари Элбарс ва Билбарс султонлар Вазир тахтига таклиф қилинади².

Бухоро шайбонийлари Берка султон хонадони билан гарчанд бир шажарадан бўлса-да, улар ўзаро душманлик муносабатида эдилар. Шайбонийхон бобоси Абулхайрхоннинг давлатини тиклаш учун курашаётганда мустақилликка интилган Берка султонни ўлдирганлиги бунинг сабабларидан бири эди. Шу бонс даштдаги ўз қароргоҳларида яшаб қолган Берка султон ўғиллари ва қариндошлари Шайбонийхон юришларида иштирок этмаганлар.

1511 йилда Вазир шаҳри³ Эрон қизилбош кўшинларидан озод этилиб, ҳокимият тепасига Элбарсхон (1511-1516) келди. Хива шайбонийларининг

¹ Ражабов. Р. Ўзбекистондаги араблар тарихи ва этнографияси Т.: Шарқ 2012. Б. 276.

² Абулғозижон Шажарай турк. –Т.: Чулпон, 1992. – Б.121.

³ Устюртда, Кухна Урганчдан 60 чақирим узоқликда жойлашган, XV аср ўрталарида ўзбек хонларидан Мустафохон қурдирган.